

JURIDISKA FAKULTETEN vid
Lunds universitet

Simon Bärnevåg Åhlin

Ansvarsgenombrott – En fråga för domstolarna?

En undersökning av ansvarsgenombrottsinstitutet i svensk rätt

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: David Reidhav

Termin: VT17

Innehållsförteckning

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 PRESENTATION	6
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	6
1.3 AVGRÄNSNINGAR	7
1.4 METOD OCH PERSPEKTIV	7
1.5 FORSKNINGSLÄGE OCH MATERIAL	8
1.6 DISPOSITION	8
2 ANSVARSFRIHET – GRUNDEN TILL DAGENS AKTIEBOLAG	10
2.1 DET BEGRÄNSADE ANSVARET IDAG	10
2.2 BORGENÄRS- OCH KAPITALSKYDDSREGLERNA I ABL – PERSONLIUGT ANSVAR FÖR AKTIEÄGARE ENLIGT LAG	11
2.3 SAMMANFATTNING AV ANSVARSFRIHET	12
3 ANSVARSGENOMBROTT	13
3.1 LAGSTIFTNINGARBETET	13
3.2 FÖRHÅLLET TILL MAKTDELNINGSLÄRAN	15
3.3 SAMMANFATTNING AV ANSVARSGENOMBROTT	15
4 ANSVARSGENOMBROTT I RÄTTSPRAXIS OCH DOKTRIN	16
4.1 GENERELL DISKUSION I DOKTRIN	16
4.2 ANSVARSGENOMBROTT PGA. NAMNLÅN, BULVANSKAP OCH KOMMISSIONÄRSFÖRHÅLLANDEN	18
4.2.1 <i>Skrädderifallet (NJA 1935 s. 81)</i>	19
4.2.2 <i>Kommissionärsbolagsfallet (NJA 1975 s. 45)</i>	19
4.3 ANSVAR GENTEMOT FRIVILLIGA OCH OFRIVILLIGA BORGENÄRAR	20
4.4 DAMMFALLET (NJA 1947 s. 647)	21
4.4.1 <i>Kommentarer i doktrin på 1947 års fall</i>	21
4.5 RH 2011:24	23
4.5.1 <i>Kommentarer på 2011 års fall</i>	24
4.6 PROCESSBOLAGSFALLET (NJA 2014 s. 877)	25
4.6.1 <i>Kommentarer i doktrin på 2014 års fall</i>	26
4.7 SAMMANFATTNING AV RÄTTSPRAXIS	27
5 ANALYS OCH SLUTSATSER	29
5.1 AVSAKNADEN AV ETT GENERELLT LAGSTADGAT ANSVARSGENOMBROTTSINSITUT	29
5.2 DOMSTOLARNA SOM RÄTTSKAPARE	30
5.3 HUR SER DET GENERELLA ANSVARSGENOMBROTTE UT?	31
5.4 SLUTSATSER	33
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	34
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	37

Summary

One of the most fundamental principles of company law and a strong contributing factor to its popularity can be found in chapter 1. article 3 in the Swedish Companies Act, i.e. shareholders, as a general principle, are not personally responsible for the debts or actions of a corporation. To every general principle exist exceptions, which applies here as well. In Sweden, the question has been raised whether shareholders nevertheless can be held responsible for the debts or actions of a corporation in terms of piercing the corporate veil and further, on what principles it can be done.

Over the years, the principles regarding piercing the corporate veil have been developed in court practice, but today the Swedish Companies Act contains some regulations which may attribute a personal responsibility to the shareholders in certain specific situations. Otherwise, there is no general statutory piercing the corporate veil protection, which means that the issue will be a case for the courts. Attempts have been made to implement a statutory piercing the corporate veil protection, but the conclusion of those attempts were that the issue is considered most appropriate for the courts to handle

Therefore, in this study, piercing the corporate veil refer to the cases where a piercing of the corporate veil takes place without the support of the law. Several rulings from the supreme court have dealt with the issue and in doctrine has an extensive discussion arisen regarding how the rulings should be interpreted and whether there overall exists a piercing of the corporate veil.

When the courts have both the power of sentence and the legislative power a conflict arises against the principle of separation of state powers, which is established in Swedish law. Together with the most recent ruling of the supreme court, which establish that a general piercing of the corporate veil exists in Swedish law but not on which facts such can be applied. It leads to an increased uncertainty about when the corporate veil can be pierced. Prior the supreme court's last ruling, three necessary conditions was considered cause a piercing of the corporate veil, these are lack of independence, improper use of the Swedish Company Act and undercapitalization, which

now according to the supreme court are not decisive if piercing of the corporate veil shall be imposed.

The aim of this study is to analyze whether a piercing of the corporate veil exists or not in Swedish law. This will be made with guidance from the rulings of the supreme court together with the related discussions in the doctrine. In my opinion, the drawback of letting the courts continue to develop the piercing of the corporate veil principles is that it tends to arise an uncertainty about when such can be imposed. The benefits, however, is that it leads to more fair assessments.

Sammanfattning

En av de mest grundläggande principerna inom aktiebolagsrätten och en stark bidragande faktor till dess popularitet återfinns i 1 kap. 3 § ABL, dvs. aktieägare är som huvudregel inte personligt ansvariga för bolagets förpliktelser. Till varje huvudregel finns undantag och så även här. I Sverige har det diskuterats om aktieägare trots allt ska kunna hållas ansvariga för bolagets förpliktelser genom s.k. ansvarsgenombrott och på vilka grunder det i så fall kan ske.

Genom åren har principerna för ansvarsgenombrott huvudsakligen utvecklats i praxis, men ABL innehåller idag även en del bestämmelser som kan tillskriva aktieägarna personligt ansvar i vissa specifika situationer. I övrigt finns det inget lagstadgat generellt ansvarsgenombrott, vilket innebär att frågan blir ett fall för domstolarna. Försök har gjorts till ett lagstadgat generellt ansvarsgenombrottsinstitut, vilka resulterade i att frågan ansågs bäst lämpad för domstolarna.

I denna studie menas därför med ansvarsgenombrott de fall då ett genombrytande av den personliga ansvarsfriheten sker utan stöd i lag. Ett antal avgöranden från HD har behandlat frågan och i doktrin har en omfattande diskussion förts gällande hur avgörandena ska tolkas och om det överhuvudtaget finns något ansvarsgenombrottsinstitut.

När domstolarna får både den skapande och dömande makten uppstår en konflikt mot den i Sverige etablerade principen om maktdelning och tillsammans med HD:s senaste avgörande som fastslår att institutet ansvarsgenombrott finns inom svensk rätt, men inte på vilka grunder ett ansvarsgenombrott kan ske leder det till en förhöjd osäkerhet kring när den personliga ansvarsfriheten kan genombrytas. Tidigare har tre rekvisit vuxit fram som ansetts aktualisera ansvarsgenombrott. Dessa är osjälvständighetsrekvisitet, otillbörlighetsrekvisitet och underkapitaliseringsrekvisitet, vilka HD nu menar inte är avgörande för om ansvarsgenombrott ska utdömas.

Med hjälp av HD:s avgöranden på området tillsammans med anknytande diskussioner i doktrin utreder förevarande uppsats huruvida ett ansvarsgenombrottsinstitut kan sägas finnas i svensk rätt.

Enligt min mening blir konsekvensen, av att låta domstolarna fortsätta utveckla principerna om ansvarsgenombrott, att en osäkerhet uppstår kring när ansvarsgenombrott kan utdömas. Fördelarna är emellertid att det troligen sker en rättvisare bedömning.

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslagen (2005:551)
SkL	Skadeståndslag (1972:207)
RF	Regeringsform (1974:152)
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
TR	Tingsrätten
RH	Rättsfall från Hovrätterna
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
Dir.	Direktiv

1 Inledning

1.1 Presentation

I samband med industrialiseringen i Sverige under 1800-talet ökade antalet bolag och tanken om en associationsform med begränsat ansvar började växa fram.¹ Sedan 1895 års ABL har det funnits ett lagstadgat begränsat ansvar för aktieägare gentemot bolagets förpliktelser, vilket idag regleras i 1 kap. 3 § ABL och är ett av de mest framträdande dragen i associationsformen.² Aktieägarna riskerar följaktligen endast det kapital de tillskjutit.

Fördelarna är många, men skyddet har även uppmuntrat till missbruk av bolagsformen för egen vinning på bekostnad av bolagets borgenärer. Tidigt 1900-tal var det vanligt att ett bolags borgenärer krävde att aktieägare gick i borgen för att de skulle lämna krediter till bolaget.³ Möjligheterna till missbruk begränsas idag genom en del bestämmelser i ABL, som under vissa förutsättningar kan göra aktieägarna i bolaget ansvariga för bolagets förpliktelser.⁴ Utöver dessa undantagsbestämmelser har det i praxis och doktrin utvecklats en ytterligare, icke lagstadgad, generell princip till skydd för ett bolags borgenärer.⁵ Principen kallas ansvarsgenombrott och reglerar de fall där missbruket av ABL som inte fångas upp av de lagfästa bestämmelserna och dess vara eller icke vara inom svensk rätt är omdiskuterat.⁶ Med de ”misslyckade” försöken till en lagstadgad generalklausul tillsammans med HD:s senaste avgörande har frågan ställts på sin spets.

1.2 Syfte och frågeställningar

Lagstiftarens beslut att överlåta utvecklingen av principerna om ansvarsgenombrott till domstolarna leder till att dessa både besitter den dömande och den lagstiftande makten i frågan. Målet med denna

¹ Prop. 2004/05:85 s. 207.

² Moberg (1998) s. 29ff.

³ Bergström/Samuelsson (2015) s. 43.

⁴ Se Avsnitt 2.3.

⁵ Benämns fortsättningsvis som ansvarsgenombrott.

⁶ Bergström/Samuelsson (2015) s. 250, Adestam (2015) s. 7.

framställning är att utreda, de lege lata, vad gällande rätt är och om förfarandet är förenligt med maktodelningsläran. Framställningens syfte kan konkretiseras i följande frågeställningar:

- Varför finns det inget generellt lagstadgat ansvarsgenombrottsinstitut?
- Hur förhåller sig faktumet att domstolarna skapar rätten till maktodelningsläran?
- Finns det något i praxis utvecklat ansvarsgenombrottsinstitut? Kan man då ur praxis och doktrin dra någon generell slutsats om hur ansvarsgenombrottet ser ut?

1.3 Avgränsningar

Av utrymmesskäl kommer endast den svenska rätten att behandlas, de utländska rättskällorna är endast relevanta för en komparativ analys vilket inte är syftet med uppsatsen. Av samma anledning utelämnas vissa rättsfall som i mindre mån ansetts beröra principerna om ansvarsgenombrott. Fokus ligger på NJA 1947 s. 647, RH 2011:24 och NJA 2014 s. 877, medan NJA 1935 s 81, NJA 1975 s. 45 och NJA 1992 s. 375 endast nämns kort, pga. utrymmesskålet, för att belysa viktiga aspekter i utvecklingen. Urvalet har skett efter vilka rättsfall som i högst grad påverkat utvecklingen, men det finns givetvis fler.

Vissa av rättsfallen behandlar ansvarsgenombrott i koncernförhållande medan andra behandlar ansvar direkt för aktieägarna. Jag har valt att göra undersökningen generell, oberoende vilken person aktieägaren är.

De i ABL lagstadgade ansvarsgenombrottsreglerna nämns kort förutom en lite längre beskrivning av 25 kap. 19 § ABL för att ge en inblick i hur sådant ansvar tillskrivs, eftersom uppsatsens syfte är att behandla det i praxis utvecklade ansvarsgenombrottsinstitutet.

1.4 Metod och perspektiv

Uppsatsen bygger på en rättsdogmatisk metod, vilken innebär en tillämpning av de allmänt accepterade rättskällorna. De rättskällor som kommer att behandlas är lagstiftning tillsammans med kommentarer, förarbeten, rättsfall

och doktrin.⁷ Dessa har använts för att undersöka hur rättsläget ser ut. I arbetet granskas rättspraxis från tidigt 1900-tal fram till idag tillsammans med lagstiftningsarbetet på området.

Uppsatsen innehåller även ett rättsutvecklingsperspektiv för att utreda hur ansvarsgenombrottsinstitutet fått sin nuvarande tolkning och hur synen varit på det genom åren.

1.5 Forskningsläge och material

Institutet ansvarsgenombrott har medfört forskning inom ämnet där åsikterna ofta divergerar, vilket leder till ett oklart rättsläge. När HD:s senaste avgörande kom 2014 rätades några frågetecken ut medan andra uppkom. Genom åren har frågan behandlats framförallt av Rohde, Lindskog, Andersson, Adestam och Samuelsson som kunnat enas kring vissa tolkningsmodeller medan man kring andra är oeniga, gällande vad man kan utläsa ur HD:s avgöranden. I doktrin har olika modeller för ett genombrott av det begränsade ansvaret diskuterats, t.ex. namnlån och ansvar på skadeståndsrättslig grund.

Då lagstiftning saknas har utgångspunkten för uppsatsens syfte blivit de mest centrala HD avgörandena.⁸ I övrigt har doktrin, förarbeten, offentliga utredningar och rättsfallsanalyser använts, där doktrin med rättsfallsanalyserna är det som utgör kärnan för uppsatsen.

1.6 Disposition

Förevarande uppsats är fördelad på fyra kapitel som tillsammans väver samman den rättsliga utvecklingen i Sverige. Kapitel två innehåller en beskrivning av den lagstadgade huvudregeln i ABL om begränsat ansvar för att läsaren ska få förståelse om varför den anses vara viktig och hur det påverkar aktiebolagens funktion idag. För vidare förståelse kring vilka undantag till huvudregeln som finns och varför det inte finns något generellt undantag, besvaras det i kapitel tre. Själva huvudmomentet återfinns i kapitel fyra och syftar till att ge läsaren förståelse kring hur

⁷ Korling/Zamboni s. 21 ff.

⁸ Jmf. Avsnitt 1.3

ansvarsgenombrottsinstitutet utvecklats i praxis och doktrin. En analys och sammanfattning av vad som behandlats i uppsatsen kommer slutligen i kapitel fem.

2 Ansvarsfrihet – Grunden till dagens aktiebolag

Kapitlet ämnar ge en kort presentation av det i 1 kap. 3 § ABL stadgade, begränsade ansvarets tillkomst, funktion och fördelar tillsammans med en kort beskrivning av vilka undantagsbestämmelser som finns i ABL.

2.1 Det begränsade ansvaret idag

Den moderna aktiebolagsrätten är komplicerad. ABL från 2005 innehåller många paragrafer och kan vara svår att överblicka. Principen om det begränsade ansvaret hittas i 1 kap. 3 § ABL och enligt förarbetena till lagen anges det att aktiebolaget kännetecknas av att de som deltar i bolaget, aktieägarna, inte personligen ansvarar för bolagets förpliktelser. Aktieägarna bär inte någon risk för sådant ansvar som drabbar den juridiska personen. Det ger aktieägarna en möjlighet att driva verksamhet utan att riskera mer än det kapital de tillskjutit vid införskaffandet av aktierna. Ansvarsbegränsningen gäller även för moderbolag gentemot dess dotterbolag.⁹

Det begränsade ansvaret är en fundamental princip inom associationsrätten. Aktieägarna riskerar inte mer än det redan satsade kapitalet och risken blir på ett sätt också kalkylerbar. Riskminskningen följer av att man som aktieägare inte har behov av att övervaka eller informera sig om de andra aktieägarnas förmögenhetssituation. Vid ett obegränsat ansvar tillsammans med det obegränsade solidariska betalningsansvaret medförs att alla aktieägare fortlöpande måste kontrollera vilka som äger aktier i företaget och huruvida dessa säljer till andra med mindre förmögenhet än de själva. Om en aktieägare har en stor förmögenhet kommer denna att få täcka större del än en annan med mindre förmögenhet om bolaget skulle hamna i obestånd. Ett sådant behov av kontroll kan medföra stora kostnader, vilket undviks genom det begränsade ansvaret då andra aktieägares förmögenhetssituation blir tämligen ointressanta.

⁹ Prop. 2004/04:85 s. 206ff.

Samuelsson och Bergström menar att om inget lagstadgat stöd funnits så hade detta lösts på avtalsrättslig grund, vilket var fallet i aktiebolagens begynnelse, eller genom en försäkringslösning. En försäkring skulle generera höga transaktionskostnader om varje aktieägare skulle teckna en egen försäkring och troligen skulle inget försäkringsbolag gå med på att försäkra ett helt aktiebolag. Det begränsade ansvaret genererar alltså en genväg och minskar dessa transaktionskostnader.¹⁰

2.2 Borgenärs- och kapitalskyddsreglerna i ABL – Personliugt ansvar för aktieägare enligt lag

Den i 1 kap. 3 § ABL stadgade ansvarsbegränsningen för aktieägare är emellertid inte undantagslös.¹¹ I ABL finns det ett flertal bestämmelser som har till uppgift att skydda ett bolags borgenärer.¹² En av de dessa är regeln om personligt ansvar enligt 25 kap. 19 § ABL, vilken i princip kan beskrivas som en ansvarsgenombrottsregel grundat i ett schablonmässigt underkapitaliseringsrekvisit tillsammans med en underlåtenhetshandling.¹³ Ett personligt betalningsansvar för aktieägare kan här komma i fråga endast när det gått så långt att bolaget är skyldigt att gå i likvidation.¹⁴ Så fort styrelsen eller dess medlemmar befarar att bolagets eget kapital understiger hälften av det registrerade aktiekapitalet, ska styrelsen upprätta en särskild balansräkning.¹⁵ Om det visar sig vara som befarat ska styrelsen snarast överlämna till bolagsstämman att avgöra om bolaget ska sättas i konkurs. Om bolagsledningen därefter, inom åtta månader, misslyckas med att förbättra bolagets ekonomiska ställning ska styrelsen, om inte bolagsstämman beslutar att bolaget ska träda i likvidation, ansöka hos rätten om att försätta bolaget i likvidation.¹⁶

¹⁰ Bergström/Samuelsson (2015) s. 43ff.

¹¹ Prop. 2004/05:85 s. 206.

¹² Se 29 kap. ABL gällande ansvar vid skadeståndsanspråk, 25 kap. 13-20 §§ ABL gällande medansvar och 17 kap. 6 § ABL gällande ansvar för olovliga värdeöverföringar.

¹³ Andersson, J. (2010) s. 275.

¹⁴ Nerep/Samuelsson, Aktiebolagslagen (2005:551) kommentaren till 25 kap. 19 §, Karnov.

¹⁵ Se 25 kap. 13 § ABL.

¹⁶ Se 25 kap. 16 § ABL.

Underlåter styrelseledamöterna att anmäla ansvarar de enligt 25 kap. 18 § ABL solidariskt för bolagets uppkommande förpliktelser.¹⁷ Även aktieägare kan bli solidariskt ansvariga om en eller flera aktieägare deltar i ett beslut att fortsätta verksamheten, trots att de känner till att likvidationsskyldighet föreligger. Det primära ansvaret enligt bestämmelsen ligger emellertid hos styrelsen.

2.3 Sammanfattning av ansvarsfrihet

Kapitlet har visat varför ett begränsat ansvar är viktigt. Skyddet har stor inverkan för investeringsviljan i ett bolag, där aktieägarna är separerade från kontrollen. Det påverkar också bolagets ledning i den meningen att det möjliggör mer riskfyllda projekt, eftersom aktieägarna inte kan förlora mer än vad de investerat.¹⁸ Vidare har de i lag stadgade undantagen som trots allt finns presenterats och i vilka specifika situationer de gäller.

¹⁷ Se 25 kap. 18 § ABL.

¹⁸ Blumberg (1983) s. 73.

3 Ansvarsgenombrott

Definitionen av ansvarsgenombrott är att en aktieägare åläggs en förpliktelse som kan betecknas som ett ansvar för bolagets förpliktelser. Ett genombrytande av den personliga ansvarsfriheten kan följa direkt av lag eller normer som utvecklats i rättspraxis.¹⁹ Kapitlet ämnar ge en bild av vad ansvarsgenombrott är. Inledningsvis behandlas varför ett generellt lagstadgat ansvarsgenombrottsinstitut inte finns och därefter förhållandet gentemot maktodelningsläran.

3.1 Lagstiftningsarbetet

1984 tillsattes en kommitté, den s.k. Betalningsansvarskommittén, som fick i uppdrag att utreda förutsättningarna för en reglering av ett generellt ansvarsgenombrottsinstitut.²⁰

I sitt betänkande från 1987 föreslog Betalningskommittén en generell regel om ansvarsgenombrott i ABL samt lagen om ekonomiska föreningar med följande lydelse:

Kan ett aktiebolag inte uppfylla sina förpliktelser mot borgenärerna och beror detta på att en delägare begagnat sitt inflytande över bolaget på ett gentemot borgenärerna otillbörligt sätt, svarar delägaren solidariskt med bolaget för vad som brister. Ansvar inträder dock inte i annat fall än då bolagets ekonomiska underlag varit uppenbart otillräckligt i förhållande till verksamhetens art och omfattning samt till förutsebara risker. För förpliktelser pga. avtal med viss borgenär inträder ej ansvar för delägare, som gjort vad som på honom skäligen ankommit för att upplysa borgenären om bolagets ekonomiska förhållanden.

¹⁹ Nerep/Samuelsson (2007) s. 19ff.

²⁰ SOU 1987:59 s. 37ff.

Den som utan att vara delägare har ett bestämmande inflytande över bolagets verksamhet är ansvarig enligt de grunder som anges i första stycket.²¹

Lagförslaget stödjer sig således på rekvisiten otillbörligt utnyttjande av bolagsformen, underkapitalisering och till viss del även god tro hos borgenären. Enligt förslaget ska en prövning ske i två steg där det första steget är underkapitalisering och det andra avser att utröna huruvida borgenärerna behandlats otillbörligt.²²

Lagrådet ansåg att förslaget inte borde genomföras, eftersom den förslagna lagtexten ansågs vag och man ansåg att ord som ”otillbörligt” och ”uppenbart” var allt för allmänt hållna. Det skulle leda till att innebörden av förslaget skulle avgöras av hur man tolkar dessa ord.²³

Regeringen beslutade att låta frågan om ansvarsgenombrott utredas vidare av Aktiebolagskommittén, som fick till uppgift att lägga fram ett förslag som skulle precisera rekvisiten för ansvarsgenombrottet.²⁴

Aktiebolagskommittén övervägde olika alternativ för att införa en generalklausul för ansvarsgenombrott och undersökte behovet av en sådan, med hänsyn till utvecklingen sedan mitten på 1980-talet. Aktiebolagskommittén fann att behovet av att lagfästa principerna om ansvarsgenombrott var ännu mindre än vid mitten av 1990-talet. Man beskrev också svårigheter att utforma en generalklausul med bibehållen rättssäkerhet och övervägandena mynnade ut i slutsatsen att Aktiebolagskommittén inte skulle föreslå en generell regel om ansvarsgenombrott.²⁵

Regeringens bedömning blev till slut att det inte borde införas några generella regler om ansvarsgenombrott i den nya ABL. Regeringen ansåg att aktieägarnas frihet från betalningsansvar är aktiebolagets främsta kännetecken och av grundläggande betydelse. Förslaget regeringen la fram var att även i den nya lagen ta in en bestämmelse om att aktieägarna i ett aktiebolag som huvudregel inte svarar för bolagets förpliktelser, men med en

²¹ SOU 1987:59 s. 128ff.

²² SOU 1987:59 s. 131

²³ Prop. 1990/91:198 s. 43ff.

²⁴ Dir. 1994:143.

²⁵ SOU 2001:1 s. 288ff.

fortsatt möjlighet för domstolarna tillämpa och vidareutveckla, de principer som har vuxit fram i rättspraxis.²⁶

3.2 Förhållandet till maktodelningsläran

Enligt Montesquieus maktodelningslära måste lagstiftningsmakten, domsmakten och verkställande makten skiljas åt för att garantera de demokratiska institutionernas funktion. Domstolarnas främsta uppgift är att tillämpa lagarna i praktiken och enligt förarbetena till RF är detta domarnas viktigaste uppgift.²⁷ När lagen är otydlig är det emellertid upp till domarna att tolka, fylla ut och skapa rätt. I de fall där det råder brist på lagstiftning skapas utrymme för domstolarna att skapa nya rättsnormer utifrån deras eget tycke. Skyldigheten att följa lagstiftningen till trots anses kräva skapande dömande för att främja rättvisan i det konkreta fallet. Rättvisa kan endast skipas i det individuella fallet därför måste domstolarna enligt den rättsfallspositivistiska läran få fylla ut rätten om det behövs, trots att detta strider mot föreställningarna om lagstiftarens exklusiva demokratiska legitimitet.²⁸

3.3 Sammanfattning av ansvarsgenombrott

Kapitlet har presenterat de förslag till lag som efter två statliga utredningar inte ledde fram till något lagstadgat generellt ansvarsgenombrottsinstitut, utan arbetet överläts istället på domstolarna. Vidare har problematiken kring domstolen som skapare av rätten tagits upp.

²⁶ Prop. 2004/05:85 s. 207f.

²⁷ SOU 1999:58 s. 29ff.

²⁸ SOU 1999:58 s. 17ff.

4 Ansvarsgenombrott i rättspraxis och doktrin

Det råder olika uppfattningar om och hur ett eventuellt ansvarsgenombrott kan fastställas av domstolarna. I detta avsnitt ska jag gå igenom mer utförligt hur principen ansvarsgenombrott har utvecklats i praxis och hur doktrin ser på det.

4.1 Generell diskussion i doktrin

Principen om aktieägarnas ansvarsfrihet är obestridlig. De undantag som fastställts i ABL är mycket specifika och kan ålägga både styrelseledamöter och aktieägare personligt betalningsansvar.²⁹ Något generellt undantag finns inte i ABL och i vilken utsträckning rättsfiguren erkänns i svensk rätt är omdiskuterad.³⁰ Det har inte fastslagits någon given definition av principerna om ansvarsgenombrott, i Sverige, i vare sig praxis eller doktrin. I stort har man varit överens om att ansvarsgenombrott kan komma i fråga i sådana fall där ett begränsat antal delägare driver en verksamhet som är:

osjälvständig i förhållande till delägarnas egen verksamhet (osjälvständighetsrekvisit), där delägare på ett stötande sätt använt bolagsformen för att minimera sin egen ersättningsskyldighet (otillbörlighetsrekvisit) och där bolaget utrustats med uppenbart otillräckligt kapitalunderlag (underkapitaliseringsrekvisit).³¹

Det rättsfall som får anses ha påverkat diskussionerna kring principerna om ansvarsgenombrott mest är NJA 1947 s. 647, vilket handlar om ett utomobligatoriskt skadeståndsansvar.³² De rekvisit som anses krävas, enligt

²⁹ Andersson, J. (2010) s. 275.

³⁰ Bergström/Samuelsson (2015) s. 250.

³¹ SOU 2008:49 s. 55.

³² Sandström (2015a) s. 349, Johansson (2011) s. 245, Lindskog s. 47.

ovan, för ansvarsgenombrott påminner om de som Rohde nämner i sin analys av rättsfallet.³³

Av rekvisiten drar Johansson slutsatsen att riskfylld verksamhet får drivas i aktiebolag, utan att personligt ansvar drabbar aktieägarna, så länge inte borgenärernas intressen äventyras genom underkapitalisering.³⁴ Sandström är inne på samma linje och tar upp faktumet att en ägare allmänt sätt måste ha rätt att bedriva en riskfylld verksamhet i ett separat aktiebolag utan att bli ansvarig. Vidare menar han att man måste få möjligheten att driva vidare ett bolag med svag ekonomi, så länge inte krav på tvångslikvidation uppkommit.³⁵

Svensson är kritisk till att det skulle gå att finna gemensamma rekvisit i form av underkapitalisering, osjälvständighet och otillbörlighet.³⁶ Han menar istället att det starkaste stödet i rättspraxis för existensen av ett ansvarsgenombrottsinstitut i svensk rätt är NJA 1992 s. 375, vilket är enligt honom det enda fall där HD överhuvudtaget använt uttrycket ansvarsgenombrott.³⁷

Bergström och Samuelsson tar omsider upp en viktig aspekt i frågan, när aktieägare drabbas av ansvarsgenombrott rör det sig ofta om fysiska personer som får stå till svars, vilket innebär en direkt avvikelse från 1 kap. 3 § ABL. När situationen är den att ett moderbolag får stå till svars för dotterbolagets förpliktelser genom principerna om ansvarsgenombrott, innebär det att ingen enskild person drabbas och principen om begränsat ansvar kvarstår då tämligen opåverkad.³⁸

När HD:s senaste avgörande³⁹ kom med dess tolkning av de prejudikat som tidigare åberopats till stöd för förekomsten av en särskild regel om ansvarsgenombrott menar Adestam att det visats att svensk rätt inte innehåller någon regel om ansvarsgenombrott. Han anser nu att möjligheten att utveckla en regel om ansvarsgenombrott i rättspraxis är begränsad och de fall där det

³³ Rohde (1984) s. 487.

³⁴ Johansson (2011) s. 247.

³⁵ Jmf. 2.2.1.

³⁶ Svensson (2010) s. 267.

³⁷ Ibid. s. 269.

³⁸ Bergström/Samuelsson (2014) s. 235.

³⁹ Se Avsnitt 4.3.3.

skett har det berott på en tillämpning av andra och mera allmänna rättsnormer.⁴⁰ Adestam får stöd i sina argument av Johansson som ställer sig kritisk till att ansvarsgenombrott generellt ska kunna utdömas i domstolar och anför till detta att det endast bör kunna ske vid ett illojalt användande av ABL, dvs. för att undkomma ansvar som var fallet här.

Slutligen ställer sig Andersson frågande till varför styrelsen primärt ska ha ansvaret enligt 25 kap. 18-19 §§ ABL medan aktieägarna ska ha det primära ansvaret enligt en i praxis utvecklad ansvarsgenombrottsregel och menar att detta behöver motiveras.⁴¹

4.2 Ansvarsgenombrott pga. Namnlån, Bulvanskap och Kommissionärsförhållanden

Namnlån innebär att namnlånan rättshandlar under lånat namn fast för egen räkning. Det är av avgörande betydelse att namnlånan, dvs. den för vars räkning rörelsen drivs, också är den som driver rörelsen och det är namnlånan som är att betrakta som reell avtalspart. För att se om ett namnlån har skett måste man se till vilken grad av självständighet den rörelse har, i vars namn rättshandlandet sker i. Utgångspunkten för när det är fråga om namnlån är när "namnlånan" rättsligt och faktiskt utövar ett bestämmande inflytande på drivandet av rörelsen, vars namn lånats.⁴²

Nära anknutet till namnlån är bulvanskap, vilket innebär att huvudmannen använder sig av en juridisk person som bulvan för att sedan gömma sig bakom bulvanen när denne rättshandlar. En förutsättning är att bulvanen endast bildats för att huvudmannen ska kunna bedriva rörelse i dess namn och att dess verksamhet enbart bedrivs av huvudmannen.⁴³

Kommissionärsbolagsförhållanden är en form av rörelsekommission, dvs. drivande av rörelse i eget namn för annans räkning. Parterna benämns kommissionärsbolag respektive huvudbolag. Verksamheten i ett

⁴⁰ Adestam (2015) s. 25.

⁴¹ Andersson, J. (2010) s. 275.

⁴² Lindskog s. 20.

⁴³ Grönfors s. 293ff.

kommissionärsbolag drivs för huvudbolagets räkning men i kommissionärsbolagets namn, vilket civilrättsligt regleras i avtal.⁴⁴

De två rättsfallen som knyter an till detta är NJA 1935 s. 81 och NJA 1975 s. 45. Gemensamt för dessa är att det rörde sig om avtalsrelationer.

4.2.1 Skrädderifallet (NJA 1935 s. 81)

1935 års fall kännetecknas av att en ekonomisk förening tillkom i syfte att huvudmannen Sandström skulle kunna i dess namn utöva den av honom tidigare i eget namn bedrivna skrädderirörelsen. HD konstaterade att det var uppenbart att föreningen tillkommit i syfte att Sandström skulle kunna utöva sin tidigare verksamhet under föreningens namn.

I doktrin är emellertid uppfattningen att 1935 års fall inte rör aktiebolag utan en ekonomisk förening och att det kan ha spelat ut sin rätt pga. dess ålder och ändringar i lagstiftningen.⁴⁵

4.2.2 Kommissionärsbolagsfallet (NJA 1975 s. 45)

1975 års fall kännetecknas av att två systerföretag som ansågs vara i ett kommissionärsbolagsförhållande, dvs. ansågs utgöra huvudbolag och dotterbolag. Dotterbolagets syfte var att i eget namn driva huvudbolagets verksamhet. HD ansåg att huvudbolagets betalningsansvar gentemot de enskilda fordringsägarna inte enbart kunde grundas på den personella gemenskapen mellan bolagen eller på att dotterbolagets verksamhet drivits uteslutande i huvudbolagets intresse. Domstolen fann emellertid att dotterbolagets tillgångar inte varit av den storlek som krävts för att verksamheten skulle kunna drivas självständigt. Vidare hade alla tillgångar som tillförts dotterbolaget utifrån överförts till huvudbolaget före varje räkenskapsårs bokslut. Mot bakgrund av detta fann HD att huvudbolaget fick betraktas som den egentliga rörelseidkaren.

⁴⁴ Svensson (2010) s. 261f.

⁴⁵ Rohde (1984) s. 486, Andersson, J. (2010) s. 277, Lindskog s. 47 not 116, Morberg (1992) s. 311 samt Nerep/Samuelsson s. 25.

Doktrin ställde sig även här tveksamma till rättsfallets betydelse i sammanhanget.⁴⁶ Bergström och Samuelsson tillsammans med Nerep och Samuelsson sträcker sin kritik till att om man överhuvudtaget kan anse att rättsfallet behandlar ansvarsgenombrott.⁴⁷

4.3 Ansvar gentemot frivilliga och ofrivilliga borgenärer

För att ett ansvarsbrott överhuvudtaget ska kunna föreligga, måste skillnaden mellan frivilliga och ofrivilliga borgenärer beaktas. HD anser att ofrivilliga borgenärer intar en särställning gällande möjligheten för att aktieägarna eller annan skulle ansvara för dennes förpliktelse gentemot bolaget.⁴⁸ Betalningsansvarskommittén uttryckte detsamma i sitt lagförslag, ansvarsgenombrott inträder inte i förhållande till en viss borgenär som skäligen upplysts om bolagets ekonomiska förhållanden.⁴⁹

Samuelsson uttalar att man ska väga aktieägarnas ansvar pga. ansvarsgenombrott mot borgenärens ansvar för att hålla sig underrättad om gäldenärens ekonomiska förhållanden.⁵⁰ Resultatet av detta bör enligt Sandström bli att ett ansvarsgenombrott endast undantagsvis kan grundas på ett inomobligatoriskt förhållande, eftersom varje borgenär i ett sådant förhållande ska göra en kreditbedömning för att kunna bedöma gäldenärens betalningsförmåga och dennes förutsättningar att fullgöra sina skyldigheter. En skadelidande, som är i ett inomobligatoriskt förhållande med ett aktiebolag, kan om denne haft goda skäl att inte bekymra sig om motpartsaktiebolagets ekonomi och ställning, dvs. handlat i god tro, göra gällande ansvarsgenombrott.⁵¹

⁴⁶ Rohde (1984) s. 487 och Andersson, J. (2010) s. 280 är skiljaktiga och menar att rättsfallet, vid sidan av 1947 års fall, är det mest intressant för frågan om ansvarsgenombrottsprincipen.

⁴⁷ Bergström/Samuelsson (2015) s. 250, Nerep/Samuelsson s. 25, Lindskog (Fattig) s. 335 samt Svensson (2010) s. 261-264.

⁴⁸ Se Avsnitt 4.3.3.

⁴⁹ Se Avsnitt 3.1.

⁵⁰ Nerep/Samuelsson (2007) s. 37.

⁵¹ Sandström (2015a) s. 250.

Borgenärerna saknar av naturliga skäl möjligheten att kontrollera sina ”motparter” vid utomobligatoriskt ansvar. Ett ansvarsgenombrott bör därför kunna ske i utomobligatoriska förhållanden.⁵²

Detta kommer tydligt till uttryck i NJA 1992 s. 375, där domstolarna ansåg att Handelsbanken som kreditgivare hade kunnat bedöma gäldenärens betalningsförmåga m.m. innan krediten beviljades, och i motsatt förhållande i NJA 2014 s. 877, dvs. utomobligatoriskt.

4.4 Dammfallet (NJA 1947 s. 647)

Målet grundar sig på en ersättningsskyldighet pga. allmänna skadeståndsrättsliga regler.

Fem kraftverksägare hade bildat ett aktiebolag för att låta detta utnyttja vissa regleringsmöjligheter och förvalta en dammbyggnad mellan två sjöar. Delägarna bestod av en stad och fyra aktiebolag. Vid ett tillfälle svämmade ån, vilken dammanläggningen låg vid, över. Detta medförde att en utomobligatorisk skada uppkom på angränsande mark och annan egendom. Bolaget hade som följd av detta likviderats och kunde inte betala det utdömda skadeståndet, vilket ledde till att markägaren vände sig till aktieägarna.

Yrkandet från markägaren bifölls i samtliga instanser. HD inledde med att konstatera att Dammbolaget bildats för att förvärva dammen, vilken skulle utnyttjas till förmån för delägarnas egna kraftverk. Vidare konstaterade HD att aktiekapitalet i bolaget var otillräckligt och att kostnaderna för dammens skötsel hade täckts av delägarna genom tillskott.

HD fann därmed att bolaget varit delägarnas gemensamma verkställighetsorgan och att det inte utövade någon självständig verksamhet. Aktieägarna skulle därför pga. det anförda och omständigheterna i övrigt solidariskt svara för bolagets skulder till markägaren.

4.4.1 Kommentarer i doktrin på 1947 års fall

Rättsfallet har behandlats utförligt i doktrin och betraktas som ”flaggskeppet” gällande ansvarsgenombrott i svensk rätt.⁵³ Hur man ska tolka HD:s domskäl

⁵² Nerep/Samuelsson (2007) s. 37.

⁵³ Bocker och Gaptin (1996) s. 41, Andersson, J. (2010) s. 278, Sandström (2015a) s. 343f., Bergström/Samuelsson (2014) s. 234, Johansson (2011) s. 245f. samt Rohde (1984) s. 487.

har dock i doktrin skiljt sig åt från författare till författare men den gemensamma diskussionen kretsar, hos de som anser att fallet behandlar principerna om ansvarsgenombrott, kring tre rekvisit som ska vara uppfyllda, att bolaget saknar självständigt syfte, att bolaget saknar en självständig förvaltning och att bolaget är underkapitaliserat.⁵⁴

Trots de gemensamma tolkningarna råder det vissa meningsskiljaktigheter inom doktrinen gällande tolkningen av 1947 års fall. Bergström och Samuelsson anför angående kriteriet underkapitalisering, att det kan vara komplicerat att bestämma vad en tillfredställande kapitalisering är och att nybildade bolag ofta är högt skuldsatta. Detta skulle leda till att vissa entreprenörer inte kommer ha möjlighet att starta någon verksamhet om sådant krav finns på att en viss kapitaliseringsgrad kontinuerligt måste vara uppfylld.⁵⁵ Sandström gör likaså ett tillägg till sin tolkning och beskriver domskälen som knapphändiga och faktumet att markägaren inte var i avtalsrelation med Dammbolaget och därför åsamkades en utomobligatorisk skada kan ha spelat en avgörande roll i bedömningen.⁵⁶ Rodhe anser att domskälen inte är särskilt klargörande och därav gett upphov till skilda tolkningar, eftersom domstolen hänvisar till ”omständigheterna i övrigt”. Domen i sin helhet, anser han, rör principerna om ansvarsgenombrott, men avslutar med att ”rättsfallet kan karaktäriseras som en svala, vilken inte gör någon sommar. Men samtidigt är det en varning.”⁵⁷ Nerep och Samuelsson finner att den ledning man kan få av 1947 års fall, i frågan om ansvarsgenombrott, är att bolaget karaktäriserades som aktieägarnas gemensamma verkställighetsorgan och att bolaget inte utövade någon självständig verksamhet.⁵⁸

Det finns även de som inte alls är övertygade om att domen behandlar principerna om ansvarsgenombrott. Lindskog tolkar att kärnan i domskälen är att bolaget i princip sågs som en osjälvständig uppdragstagare åt

⁵⁴ Rohde (1984) s. 486, Andersson, J. (2010) s. 278f., Sandström (2015a) s. 350 samt Bergström/Samuelsson (2014) s. 234.

⁵⁵ Bergström/Samuelsson (2014) s. 234.

⁵⁶ Sandström (2015a) s. 350.

⁵⁷ Rohde (1984) s. 487.

⁵⁸ Nerep/Samuelsson s. 25.

kraftverksägarna, där verksamheten bedrevs i deras direkta intresse. Detta väcker enligt Lindskog frågan om det hade gjort någon skillnad utifall bolagets ägare varit någon annan. Han menar att så inte är fallet, vilket innebär att utgången i målet inte beror på något ansvarsgenombrott utan ”något annat”. Han benämner det som uppdragsgivares ansvar för skada vållad mot tredje man av en uppdragstagare.⁵⁹ Svensson är hårdast i sin kritik mot utgången i rättsfallet. Han menar att förklaringen till utgången i rättsfallet berodde på att aktiebolaget betraktats som en sådan självständig driftsledning för vilken företagare ansvarade. Till stöd för sitt resonemang nämner han att innan SkL trädde i kraft ansvarade en företagare för skada som orsakats tredje man av en självständig driftsledning och det var alltså detta ansvar som förelåg och ej ansvarsgenombrott enligt Svensson.⁶⁰

Slutligen riktar Nerep och Samuelsson kritik mot HD:s vaga utformning och anser att det är ett tecken på en ovilja att utforma en generell princip, vilket leder till att prejudikatvärdet i domen blir svagt.⁶¹ Att fallet dessutom avgjordes innan det fanns en skadeståndslag minskar dess prejudikatvärde.⁶²

4.5 RH 2011:24

Punctator AB (Aktiebolaget) förvärvade, av en konkursförvaltare, ett eventuellt skadeståndsanspråk mot delägaren i ett bolag som försatts i konkurs. Aktiebolagets styrelse utgjordes av två personer som var växelvis verksamma som styrelseledamöter. De två styrelseledamöterna hade drivit aktiebolaget med ett aktiekapital om 100 000 kr och aktiebolagets enda verksamhet var att föra en skadeståndsprocess mot styrelseledamöten i det bolag som tidigare försatts i konkurs. Bolaget förlorade målet i såväl TR som HovR och ålades att betala 500 000 kr i rättegångskostnader, vilket sedermera ledde till att bolaget försattes i konkurs utan några tillgångar. Det gick inte att se vem som varit ägare till bolaget, utan båda styrelseledamöterna ålades personligt betalningsansvar.

⁵⁹ Lindskog s. 47f.

⁶⁰ Svensson (2010) s. 264ff.

⁶¹ Nerep/Samuelsson s. 25.

⁶² Bergström/Samuelsson (2015) s. 250f.

HovR fann liksom TR att omständigheterna i målet var så speciella att styrelseledamöterna solidariskt skulle åläggas personligt betalningsansvar för rättegångskostnaderna enligt principerna som utvecklats för ansvarsgenombrott.⁶³

TR framför i sina domskäl att det enda syftet med aktiebolagets verksamhet varit att driva rättsprocessen och att aktiebolaget saknat inkomstbringande affärsverksamhet i övrigt. Vidare ansåg TR att aktiebolaget hade varit underkapitaliserat i förhållande till den verksamhet som bolaget bedrivit, eftersom aktiekapitalet understeg dess kostnadskrav som uppstått i och med processen.

TR ansåg också att åtgärden att placera aktiebolagets säte utomlands, där dess verkliga ägarförhållanden var omöjliga att utreda, var ett ytterligare steg i syfte att undvika risken för personligt ansvar pga. ansvarsgenombrott. Enligt TR var aktiebolagets agerande exempel på ett klart otillbörligt missbruk av aktiebolagsformen och man ansåg att det förelåg förutsättningar för att bryta igenom reglerna om frihet från personligt ansvar i aktiebolag.

4.5.1 Kommentarer på 2011 års fall

Bergström och Samuelsson anser att det av domskälen framgår att förfarandet utgjorde ett ”klart exempel på ett illojalt missbruk av aktiebolagslagens grundläggande principer om aktieägarnas frihet från personligt ansvar”. De konstaterar även att domstolen etablerar en helt ny regel för att medge ansvarsgenombrott som bara har mycket svag anknytning till de kriterier som brukar lyftas fram när ansvarsgenombrott diskuteras, dvs. få aktieägare i bolaget, osjälvständig verksamhet och underkapitalisering. Domstolen ska alltså ha ställts inför något så starkt moraliskt klandervärt att det inte kunde accepteras, men enligt Bergström och Samuelsson använder sig domstolen av detta faktum tillsammans med den nya regeln för att lätt maskera att de gör en skönsmässig bedömning.⁶⁴ Bergström och Samuelsson är med andra ord inte helt överens med domstolens bedömning av fallet som ett ”klart” missbruksfall.

⁶³ Se Avsnitt 4.

⁶⁴ Bergström/Samuelsson (2014) s. 236f.

4.6 Processbolagsfallet (NJA 2014 s. 877)

HD har bedömt en liknande situation som i föregående fall. Bakgrunden till 2014 års fall är att två personer var ägare till varsin koncern som försattes i konkurs pga. att vissa skatteavdrag inte hade godkänts. Konkursbona väckte då en skadeståndstalan mot den revisionsbyrå som bistått med skatterådgivning. Talan mot revisionsbyrån överläts till ett av ägarna gemensamt förvärvat bolag (Processbolaget). I Processbolaget bedrevs ingen annan verksamhet än processen mot revisionsbyrån.

Talan mot revisionsbyrån ogillades, med följd att Processbolaget förpliktades att ersätta revisionsbyråns rättegångskostnader på omkring tre miljoner kr. Processbolaget försattes i samband med detta i konkurs utan att revisionsbyrån fick någon ersättning för rättegångskostnaderna. Revisionsbyrån krävde då ersättning av ägarna för rättegångskostnaderna grundat på bl.a. principerna om ansvarigenombrott.

TR och HovR konstaterade att aktieägare enligt tidigare rättspraxis, som ett undantag till 1 kap. 3 § ABL, i vissa fall ålagts ett personligt betalningsansvar för bolagets förpliktelser utan uttryckligt stöd i lagen, s.k. ansvarigenombrott.⁶⁵

HD ansåg att omständigheterna i målet hade prejudikatvärde. HD anför till en början att ett ansvar för aktieägare kan, utöver förklaringen om en generell ansvarigenombrottsregel, uppkomma genom allmänna rättsnormer och principen om namnlån. HD nämner också att även i vissa andra särskilt kvalificerade fall kan ett personligt betalningsansvar för aktieägare komma i fråga. Vidare refererar HD till de olika sätt på vilka en aktieägare har hållits ansvarig enligt tidigare praxis. Domstolen tar fasta på aspekten att man som ofrivillig borgenär inte självmant försätter sig i avtalsrättslig relation med ett bolag och att den som stäms i domstol av ett bolag befinner sig i samma situation.

HD påpekar att Processbolaget endast förvärvats för att driva processen mot revisionsbyrån, att transaktionerna inom bolaget endast är hänförliga till processen, att inget kapital tillförts mer än att det täckte de egna

⁶⁵ Jmf. NJA 1947 s. 647 samt RH 2011:24

rättegångskostnaderna och till sist att ingen plan har funnits för hur eventuella rättegångskostnader skulle täckas vid förlust i målet. HD drar slutsatsen att processbolaget endast utgjort medel för att driva processen och därför åläggs aktieägarna betalningsansvar för revisionsbyråns rättegångskostnader.

4.6.1 Kommentarer i doktrin på 2014 års fall

Rättsfallet är fortfarande ganska nytt och har inte behandlats lika utförligt som de tidigare HD-avgörandena. Pga. de många olika situationer som ansvarsgenombrott kan uppkomma genom menar Andersson att rättsfallet får betraktas som en exemplifiering av en viss ansvarsgenombrottsituation. Han konstaterar att det som fick HD att motivera ett ansvarsgenombrott var faktumet att bolaget ”uteslutande syftat till att kringgå rättegångsbalkens regler” och anledningen till att HD tar upp andra principer, utan att de egentligen ligger till grund för domen, är att domen på så sätt vinner i argumentationsvärde för framtida processer.⁶⁶

Sandström anser att HD:s domskäl är svårtolkade och menar att HD utelämnat många, av de för frågan, centrala rättskällor. Bristen på källor medför också en brist på exempel som behövs för att vägleda rättstillämpningen. HD väljer att nämna ”särskilt kvalificerade fall” som grund för ansvarsgenombrott. Det finner Sandström gör att domen brister i konkretion och bidrar till oklarheter. Han drar slutsatsen att HD velat skrota institutet ansvarsgenombrott som självständig rättskälla, men nämner också en alternativ tolkning, att grunden ska ses som en slasktratt som omfattar den diskussion kring ansvarsgenombrott som omnämns i SOU 1987:59 och doktrinen.⁶⁷

Aktieägarna ålades ansvar för aktiebolagets förpliktelse. Det menar Adestam inte var med tillämpning av en ansvarsgenombrottsregel, utan han menar att den rättsnorm som medförde ansvaret var ”att den som vidtar åtgärder uteslutande i syfte att kringgå reglerna i rättegångsbalken om fördelning av rättegångskostnader ådrar sig en förpliktelse att ersätta

⁶⁶ Andersson, H. (2014)

⁶⁷ Sandström (2015b)

rättegångskostnaden, trots att denne inte är part i processen”.⁶⁸ Vidare menar han att man inte ska försöka leta efter gemensamma rekvisit i rättsfallen, utan rättspraxis ger uttryck för tillämpning av olika rättsnormer. Av målet framgår enligt Adestam att:

en aktieägare kan åläggas en förpliktelse som kan betecknas som ett ansvar för bolagets förpliktelser endast om aktiebolagets borgenär har ett särskilt skyddsbehov och en bedömning bl.a. mot bakgrund av den rättsnorm som givit upphov till aktiebolagets förpliktelse rättfärdigar att aktieägaren åläggs en sådan förpliktelse.

Han anser att HD använt sig av en mer allmän regel, som refererar till förekomsten av ett syfte att kringgå nämnda regler, för att avlägsna möjligheten att som i målet undgå ansvar för rättegångskostnader och inte genom en tillämpning av en ansvarsgenombrottsregel.⁶⁹

Bergström och Samuelsson följer Adestams linje och tillägger att för ansvarsgenombrott nu ska komma i fråga krävs att ett omvänt agerande skulle få stötande konsekvenser, dvs. om man upprätthåller skyddet i 1 kap. 3 § ABL.⁷⁰

4.7 Sammanfattning av rättspraxis

Kapitlet skildrar den utveckling som skett i praxis under knappt 100 år, där de tidiga rättsfallen anses ha spelat ut sin rätt men är av principiellt värde. Den röda tråd som framträtt, i praxis tillsammans med diskussionen i doktrin, är att svensk rätt ansetts innehålla en oskriven ansvarsgenombrottsregel. Denna oskrivna regel baserades på tre rekvisit: att bolaget är underkapitaliserat, att dess verksamhet är osjälvständig och att utnyttjandet av aktiebolagsformen framstått som otillbörlig. Där ett ensamt eller flera av rekvisiten tillsammans ansetts aktualisera ansvarsgenombrott.⁷¹ Fram till NJA 2014 s. 877:s tillkomst ansågs detta utgöra gällande rätt på området, då HD framförde att någon sådan regel inte finns i svensk rätt. Istället menade

⁶⁸ Adestam (2015) s. 23

⁶⁹ Ibid. s. 25

⁷⁰ Bergström/Samuelsson (2015) s. 252

⁷¹ SOU 2008:49 s. 55 samt Rohde (1984) s. 487

HD att ett betalningsansvar för aktieägare kan medföras av allmänna rättsnormer.

5 Analys och slutsatser

Det begränsade ansvaret för ett bolags förpliktelser, som idag regleras i 1 kap. 3 § ABL, är som benämnts grunden till hur associationsformen fungerar idag.⁷² Skulle ett sådant skydd inte existera skulle man inte på samma sätt våga investera i aktiebolag, vilka man själv inte har insyn i, då riskerna ökar markant. Det skulle förändra sättet man ser på aktiebolag radikalt, där det begränsade ansvaret fungerar som en genväg runt problemen som annars skulle uppkomma vid investeringar i aktiebolag.

5.1 Avsaknaden av ett generellt lagstadgat ansvarsgenombrottsinstitut

I avsnitt 1.2 nämndes följande fråga: *Varför finns det inget generellt lagstadgat ansvarsgenombrott?*

Som framgått har försök till missbruk av det skydd som ABL ger aktieägarna förekommit och med det har domstolarna, i sin roll som upprätthållare av rättvisan, fått utveckla olika principer för när en aktieägare kan bli ansvarig för ett bolags förpliktelser. Som en följd av detta fördes det diskussioner angående att införa en bestämmelse i ABL, för att stävja missbruket genom lag.

Genom de två offentliga utredningar som tillsatts har frågan om ett lagstadgat generellt ansvarsgenombrottsinstitut diskuterats. Först ut var Betalningskommittén. Diskussionerna som fördes kring ett lagstadgat generellt ansvarsgenombrottsinstitut handlade mestadels om vilka rekvisit som ansågs behöva föreligga för att ansvar skulle utdömas och om det var möjligt att genom dessa rekvisit ålägga aktieägare ansvar för bolagets förpliktelser. De rekvisit som betalningskommittén framför till grund för ett lagstadgat ansvarsgenombrott byggde i huvudsak på otillbörligt utnyttjande och underkapitalisering. Betalningskommittén nämner dock inte kriteriet ”osjälvständighet”, men borde enligt min mening kunna tolkas in i att aktieägaren ”begagnat sitt inflytande över bolaget på ett gentemot

⁷² Se Avsnitt 2.

borgenärerna otillbörligt sätt”⁷³. Lagrådets invändning om att lagförslaget skulle leda till för stort tolkningsutrymme och en allt för stor rättsosäkerhet, vilket jag kan hålla med om, ledde till att förslaget avslogs. Men samtidigt ställer jag mig frågande till om detta tolkningsutrymme minskas i och med att domstolarna tillämpar frågan.

När Aktiebolagskommittén sedan tog upp frågan, rörde det sig inte alls om en lika omfattande utredning som tidigare. Aktiebolagskommittén vidhöll att rättsosäkerhet skulle medföras vid ett eventuellt lagstadgande och att behovet inte längre fanns. Slutsatsen blev att ingen generell regel om ansvarsgenombrott i aktiebolag skulle införas. Regeringen följde sedan Aktiebolagskommitténs spår och valde att inte införa någon regel i ABL, med hänvisning till det begränsade ansvarets betydande ställning.

Trots att lagförslaget i princip stämde överens med de rekvisit som genomgående nämnts som de avgörande i praxis och doktrin blev utfallet att regeringen inte valde att införa en reglering och att ansvaret istället skulle ligga hos domstolarna. Varför utfallet slutgiltigt blev så bottnar enligt min mening i att man inte ville rubba den grund aktiebolagen står på idag med resultatet att det då skulle göra bolagsformen mindre attraktiv. Lagstiftaren ser ändå en vikt i att förhindra eventuellt missbruk genom att domstolarna får vidareutveckla principerna för ansvarsgenombrott i aktiebolag.

5.2 Domstolarna som rättskapare

I avsnitt 1.2 nämndes följande fråga: *Hur förhåller sig faktumet att domstolarna skapar rätten till maktodelningsläran?*

Efter att regeringens beslut att inte införa en reglering av ansvarsgenombrott, överläts ansvaret att vidareutveckla principerna för ansvarsgenombrott på domstolarna. Här uppstår enligt mig frågan hur detta står i linje med maktodelningsläran. Grunden enligt maktodelningsläran är att lagstiftaren skapar generella normer som domstolarna sedan ska tolka i det enskilda fallet. Som synes måste domstolarna även skapa rätt när det råder brist, vilket anses krävas för att upprätthålla rättvisan i det enskilda fallet. Eftersom regeringen valde att inte införa någon reglering av

⁷³ Se Avsnitt 3.1

ansvarsgenombrott i ABL blev konsekvensen att det uppstod en lucka, vilken HD genom sina prejudikat måste fylla ut för att skipa rättvisa. Min åsikt är att detta kanske inte är det bästa sättet att lösa problemet på, men i alla fall ett möjligt sätt. Antalet fall där frågan har aktualiserats är relativt få och det har sällan gått att döma efter någon generell princip, eftersom omständigheterna skilt sig från fall till fall är det svårt att få till en lagregel som fungerar. Samtidigt är det önskvärt ur ett demokratiskt perspektiv att domstolarna hålls separerade från lagstiftandet.

5.3 Hur ser det generella ansvarsgenombrottet ut?

I avsnitt 1.2 nämndes följande fråga: *Finns det något i praxis utvecklat ansvarsgenombrottsinstitut? Kan man ur praxis och doktrin dra någon generell slutsats om hur ansvarsgenombrottsinstitutet ser ut?*

I de rättsfall som HD avgjort har det inte tydligt framgått vad som krävs för att kunna döma till ansvarsgenombrott. Detta har lett till en utbredd diskussion i doktrin angående vad det egentligen är som avgör att ett ansvarsgenombrott ska ske, vilket kommer att analyseras nedan.

För att ansvarsgenombrott ska föreligga har praxis och doktrin enats om en gemensam tolkning, där det anses krävas att bolaget är underkapitaliserat, att bolaget varit osjälvständigt och att ABL utnyttjats på ett otillbörligt sätt. Dessa rekvisit har sin huvudsakliga grund i NJA 1947 s. 647. Vid sidan om dessa rekvisit har även ansvarsgenombrott ansetts tillkomma på andra grunder.⁷⁴ De allra flesta anser att det på något sätt går att finna grund för ett utdömande av ansvarsgenombrott utifrån de i praxis utvecklade principerna, men det finns även de som inte alls anser att så är fallet. Därför tycker jag det är svårt att genom doktrin få en klar uppfattning om vad som är eller inte är grund för ansvarsgenombrott.

Det som talar emot de tidigare prejudikaten är att pga. dess ålder har mycket hunnit förändras inom svensk rätt, vilket gör att omständigheterna

⁷⁴ Bl.a. anser Lindskog att en form av namnlån aktualiserar ett ansvarsgenombrott medan Grönfors hävdar att bulvanskap ligger bakom i vissa fall.

som låg till grund för avgörandet inte längre skulle ge samma utgång i målen och avgörandena förlorar därför i värde.⁷⁵

I det senaste avgörandet från HD, NJA 2014 s. 877, tillämpar HD emellertid inte någon oskriven ansvarsgenombrottsregel som i tidigare fall ansetts föreligga. Den uppkomna situationen beskrivs istället som ett särskilt kvalificerat fall, vilket enligt Adestam innebär agerandet för att undgå rättegångskostnader. Samma förfarande prövades i hovrättsfallet RH 2011:24 med skillnaden att HovR här dömde efter den oskrivna ansvarsgenombrottsregeln, vilket även underrätterna gjorde i NJA 2014 s. 877. HD tar i domskälen upp, utan att tillämpa, att ett ansvarsgenombrott kan tillkomma genom en generell ansvarsgenombrottsregel, genom allmänna rättsnormer och genom principen om namnlån, vari jag instämmer med Sandström att man vill hålla dörren öppen för tillämpning av dessa rekvisit i framtida avgöranden.

I 2014 års fall drar HD även paralleller till skyddsbehovet som anses särskilt betydligt för ofrivilliga borgenärer och menar att man som part i en rättegång står inför en risk och ens enda säkerhet är att man undgår kravet på rättegångskostnader vid positiv utgång i målet. Därav tillåts genombrott i fall när detta skydd elimineras genom missbruk.

HD statuerar följaktligen med sitt senaste avgörande att ett ansvarsgenombrottsinstitut finns inom svensk rätt, men att någon generell princip för ett ansvarsgenombrott inte finns. Omständigheterna i det enskilda fallet är istället avgörande för om ett agerande kvalificerar sig som så pass otillbörligt att ett genombrott anses krävas. Den slutsats jag anser att man kan dra av domen är att möjligheten att kringgå kravet på rättegångskostnader medför ett ansvarsgenombrott, men att man inte får så mycket mer vägledning.

HD utesluter inte att de principer som utvecklats genom åren kan tillämpas i andra fall och tillsammans med faktumet att de offentliga utredningar som skett i anslutning till ABL valt att gå på den ur 1947 års fall utvecklade principen anser jag ändå åskådliggör i vilken riktning gällande rätt lutar. En

⁷⁵ Se Avsnitt 4.1

förutsättning för ansvar är trots allt att aktiebolaget är underkapitaliserat, eftersom aktiebolaget annars hade ansvarat för sina förpliktelser.

5.4 Slutsatser

Sammanfattningsvis kan sägas att valet att överlåta ansvaret på domstolarna kan te sig märkligt med tanke på maktdelningsläran, men samtidigt förståeligt utifrån frågans komplexitet. Innan 2014 års fall kom hade HD inte dragit upp några tydliga riktlinjer för principerna om ansvarsgenombrott, då man tidigare genomgående undvikt generella uttalanden. Något klart svar har vi inte heller fått ur 2014 års fall, däremot verkar skyddsbehovet hos den borgenär som drabbas och avsikten bakom den regel som kringgås vara av vikt för om ett ansvarsgenombrott ska kunna ske eller inte. Med det sagt är och troligen förblir frågan om ansvarsgenombrott en fråga för domstolarna.

Käll- och litteraturförteckning

Författningar

Lag (SFS 2005:551) om aktiebolag

Offentligt tryck

SOU 1987:59, *Ansvarsgenombrott m.m.*

SOU 1999:58, *Löser juridik demokratins problem?*

SOU 2001:1, *Ny aktiebolagslag*

SOU 2008:49, *Aktiekapital i privata aktiebolag*

Dir. 1994:143, *Tilläggsdirektiv till Aktiebolagskommittén*

Prop. 1990/91:198, *Om ändringar i aktiebolagslagen, m.m.*

Prop. 2004/05:85, *Ny aktiebolagslag*

Litteratur

Andersson, Jan, *Kapitalskyddet i aktiebolag: en lärobok*, 6:e uppl.,

Litteraturcompagniet, Uppsala, 2010

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1:a uppl.,
Studentlitteratur, Lund, 2013

Lindskog, Stefan, Om fattig mans rätt till rättegång. Några synpunkter med anledning av NJA 2006 s. 420, *I Festskrift till Lars Heuman* s. 327-343, Jure Förlag, Stockholm, 2008.

Rohde, Knut, Moderbolags ansvar för dotterbolagsskulder, *I Festskrift till Jan Hellner*, s. 481-499, P.A. Nordstedt & Söners förlag, Stockholm, 1984.

Sandström, Torsten, *Svensk aktiebolagsrätt*, 5:e uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015a

Grönfors, Kurt, *Ställningsfullmakt och bulvanskap*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1961

Johansson, Svante, *Svensk associationsrätt i huvuddrag*, 10 uppl., Vällingby, 2011.

Moberg, Krister, Är inte Sverige moget för bolagsrättslig striptease?, *I Festskrift till Per Olof Bolding*, Stockholm, 1992

Moberg, Krister, *Moderbolags ansvar för dotterbolags skulder*. Krister Moberg/ Nerenius Förlag, Stockholm, 1998.

Bergström, Clas och Samuelsson, Per. *Aktiebolagets grundproblem*. 4 uppl., Norstedts Juridik, Visby, 2012.

Bergström, Clas och Samuelsson, Per. *Aktiebolagets grundproblem*. 5 uppl., Norstedts Juridik, Visby, 2015.

Blumberg, Philip, *The law of Corporate Groups: Procedural Problems in the law of Parent and Subsidiary Corporations*, Little, Brown, Boston, 1983.

Brocker, Stefan och Gaptin, Jan, *Ansvarsgenombrott*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1996.

Nerep, Erik och Samuelsson, Per, *Aktiebolagslagen en lagkommentar*, Thomson Fakta, Stockholm, 2007

Elektroniska och övriga källor

Lindskog, Stefan. *Om rörelsekommission*, i Juridisk tidskrift 1990-91

Svensson, Johan. *Betalningsansvar vid drivande av rörelse – Ansvarsgenombrott?* Juridisk Publikation, nr 2 2010, s. 235-269.

Andersson, Håkan (2014), *Ansvarsgenombrott – kvalificering vid processmissbruk*, www.infotorgjuridik.se, 2017-04-23.

Sandström, Torsten (2015b), *Ansvarsgenombrott och ABL – ett ordknappat prejudikat*, www.infotorgjuridik.se, 2017-04-23.

Adestam, Johan, ”*Ansvarsgenombrott och aktieägares personliga ansvarsfrihet – en analys mot bakgrund av NJA 2014 s. 877*”, Ny Juridik nr 2, 2015, s. 7-25

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1935 s. 81

NJA 1947 s. 647

NJA 1975 s. 45

NJA 1992 s. 375

NJA 2014 s. 877

Rättsfall från Hovrätterna

RH 2011:24